

SUMBANGAN PERTUKANGAN CINA TERHADAP REKA BENTUK MASJID: KAJIAN TERHADAP KOMPONEN LUAR MASJID DI MELAKA PADA ABAD KE-18

(Contribution of Chinese Design Towards Mosque: A Study of Outside Components at Malacca Mosque in 18 Century)

Oleh:
Abdullah Yusof*
Syaimak Ismail**

Abstrak

Kedatangan masyarakat Cina ke Nusantara telah membawa bersama mereka adat dan budaya yang dipraktikan dalam kehidupan sehari-hari mereka. Hasil daripada budaya yang dibawa ini kemudian telah diasimilasi dengan kehidupan masyarakat Melayu tempatan bersesuaian dengan adat dan syariat Islam itu sendiri. Kehadiran masyarakat Cina ini telah memperkenalkan satu seni bina dan reka bentuk yang menarik ke Alam Melayu dan bentuk pertukangan tersebut telah menjadi rujukan kepada masyarakat Melayu untuk mereka cipta monumen termasuklah masjid. Sehubungan dengan itu, makalah ini mengupas dengan lebih lanjut mengenai penglibatan dan sumbangan masyarakat Cina dalam pertukangan masjid sekitar abad ke-17 hingga 18 sehingga mempengaruhi beberapa komponen luar masjid di Melaka.

Kata kunci: *pertukangan Cina, sumbangan, masjid, komponen luar Melaka, abad ke 18*

Abstract

The arrivals of Chinese to archipelago have brought with them the customs and culture practiced in their daily lives. As a result, the culture then have been assimilated with Malay local community life aligned with the custom and law of Islam. The presence of the Chinese community has introduced an attractive architecture and design to Malay world and became a reference to the Malay community for design of monument including mosque. Hence, this paper explores more about the involvement and contribution of the Chinese community in mosque carpentry around the 17th to 18th century as a result influence a few components at outside of mosque in Malacca.

Keywords: *Chinese design, contributions, mosque, external components of Malacca, 18th century*

Pendahuluan

Bangunan masjid berbumbung meru di Nusantara merupakan identiti yang menjadi latarbelakang bagi masyarakat di rantau ini. Permulaan kepada pembinaan masjid berbumbung meru ini mempunyai kaitan rapat dengan kedatangan serta pengaruh masyarakat Cina ke rantau ini. Para mubaligh Arab datang ke rantau ini dengan membawa syariat dan akidah sebagai matlamat utama untuk menyebarkan agama Islam. Mereka bukan daripada golongan yang pakar dalam bidang mereka bentuk bangunan masjid. Sehubungan dengan itu, pada peringkat permulaan penyebaran Islam, masjid-masjid dibina mengikut rumah para pembesar dan tidak terdapat sebarang kaedah spesifik yang diperuntukan untuk membina masjid.¹

* Abdullah Yusof, Ph.D. merupakan Pensyarah Kanan di Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, Kuala Lumpur. Beliau juga adalah AJK Darussyifa' Malaysia.

** Calon PhD di Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

¹ Abdul Halim Nasir, (2004), *Mosque Architecture in the Malay World*, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, 12

Terdapat banyak faktor yang menjadi penyebab utama kepada pembentukan reka bentuk masjid yang menjadi tarikan utama sebagai “Melakan style.”² Oleh itu, makalah ini membincangkan tentang sejarah pertukangan Cina di Melaka dan komponen luaran masjid yang dipengaruhi oleh seni bina dan reka bentuk Cina.

Sumbangan Pertukangan Cina

Melihat kepada perkembangan awal sejarah pertukangan Cina di Melaka, kemasukan reka bentuk dari China ini boleh dilihat melalui dua fasa utama iaitu sekitar abad ke 15M dan abad ke 18. Fasa yang pertama berlaku sewaktu zaman pemerintahan Dinasti Ming (1368-1644M) dan di zaman Kesultanan Melayu Melaka (1409-1511M) manakala fasa yang kedua berlaku apabila Melaka dijajah Belanda pada 1641M. Di antara abad ke 16M dan 17M, proses pembangunan yang melibatkan pertukangan Cina di Melaka terbantut disebabkan penjajahan Portugis ke atas Melaka. Kemasukan pengaruh pertukangan China yang berlaku pada peringkat pertama ini terjadi sebaik sahaja kerajaan Melaka menjalinkan hubungan diplomatik dengan kerajaan China. Sewaktu lawatan pertama Sultan Melaka ke China, kerajaan China telah menghadiahkan beberapa orang tukang Cina yang beragama Islam dan sekembalinya mereka ke Melaka bangunan-bangunan masjid mula didirikan.³

Maharaja China yang beragama Islam sangat menggalakan usaha penyebaran dakwah terutamanya sewaktu pemerintahan Maharaja Hsuang Tse. Atas seruan dakwah ini juga setiap kali pelayaran Cheng Ho ke Asia Tenggara, beliau akan menyebarkan agama suci ini serta mendirikan masjid di kawasan yang diziarahinya.⁴ Justeru, dalam pelayarannya beliau membawa bersama reka bentuk seni bina dari China⁵ Kesan peninggalan masjid boleh dilihat pada negara yang disinggahinya seperti Jawa Tengah iaitu Masjid Agung Demak (1478M).⁶ Pada tahun 1409M, Cheng Ho dikatakan telah membawa bersama barang yang digunakan untuk aktiviti pembinaan seperti jubin bumbung yang direka khas untuk menampung bumbung istana raja Melayu.⁷ Menurut Lamprey jubin-jubin yang digunakan pada peringkat awal tersebut sememangnya dibawa khusus dari China.⁸

Ken Yeang juga turut mengutarakan padanganya terhadap pengaruh Cina terhadap reka bentuk dan seni bina masjid di Melaka.

“Islamic influence from China became more prominent in the 16 century when the first Chinese muslim emperor Cheng Le ascended to the throne in 1506. Chinese and brassware found their way to the peninsula in increasing quantities in the 16 and 17 century, and Mallaca in particular absorbed considerable Chinese architecture influence. Consequently the design of mosque developed further. The basic square plan and multi-layered roof are retained, but thatch roofing was replaced by ceramic tiling, wall were more frequently made of brick and crown-like

² ‘Melakan style’ merupakan binaan masjid yang mempunyai ciri-ciri tertentu yang hanya terdapat pada masjid-masjid di Melaka. Antaranya ialah binaan bumbung yang berbentuk piramid atau meru, terdapat sulur bayur pada bumbung masjid, menara berbentuk pagoda, pintu gerbang, dan mahkota atap yang berada pada puncak bumbung. Kesemua ciri ini menjadi identiti kepada masjid-masjid yang terdapat di negeri Melaka dan reka bentuk ini menjadi contoh kepada beberapa buah binaan masjid yang terdapat di Malaysia dan Nusantara.

³ Hamka, (1980), *Sejarah Umat Islam*, Pustaka Antara: Kuala Lumpur, h. 447

⁴ Sumantri Al-Qurtuby, (2003), *Arus Cina Islam Jawa*, Jogjakarta: Inspeal Ahimsakarya, h. 117-118

⁵ Kohl, David G, *Malaysia’s Architectural Heritage: Identification Appreciation and Preservation*, International Conference on Urban Conservation & Planning (23-24 Jun 1986: Pulau Pinang), p. 2-3

⁶ Handinoto, Samuel Hartono, *Pengaruh Pertukangan Cina Pada Bangunan Mesjid Kuno di Jawa Abad 15-16 dlm Dimensi Teknik Arsitektur* Vol 35. 35, No. 1, Julai 2007:23-40, h. 30

⁷ Moorehead, F.J, (1957), *A History of Malaya and Her Neighbours*, Longmans, Green: London, p. 123-125

⁸ Lamprey, M.B, (1867), *On Chinese Architecture*, p. 157-176

ornament were introduce as a standart feature. These again did not follow the Arabic example, but displayed similarities to Chinese pagodas. This eclectic mosque type became a prototype for mosque architecture in the Malay states and is often reffered to as the Melakan style of mosque design.”⁹

Perkembangan reka bentuk seni bina Cina ini juga bertambah pesat apabila Puteri Hang Li Po di bawa ke Melaka oleh Cheng Ho untuk dikahwinkan dengan Sultan Mansur Syah pada 1426M menyebabkan jumlah masyarakat Cina bertambah ramai di Melaka.¹⁰ Migrasi ini turut membawa bersama mereka bentuk dan struktur seni bina mereka yang tersendiri¹¹ Binaan tersebut kemudian dipraktikkan ke dalam pembinaan bangunan-bangunan yang didirikan di kota Melaka.¹² Namun begitu, masjid-masjid yang dibangunkan di Kota Melaka sewaktu zaman kegemilangan kesultanan Melayu Melaka telah dimusnahkan oleh Portugis. Namun begitu, prototaip masjid ini masih dijadikan panduan bagi membina masjid-masjid selepas kejatuhan Portugis di Melaka pada tahun 1641M.¹³

Fasa kedua kemasukan pertukangan Cina di Melaka berlaku sewaktu Melaka berada di bawah taklukan Belanda. Belanda melihat masyarakat Cina sebagai satu kunci rahsia yang dapat menjamin kedudukan Belanda agar dapat bertahan lebih lama di Asia setelah mula meyedari ancaman Inggeris mampu menggoyahkan kekuasaan mereka. Masyarakat Cina di Melaka kebanyakannya bekerja sebagai tukang-tukang bangunan dan tukang kayu. Mereka juga merupakan tukang pertama yang mengusahakan dan menggunakan batu bata dalam binaan bangunan.¹⁴ Bagi menjayakan misi jaminan politik ini, Belanda telah mengimport pekerja berbangsa Cina dari Batavia (Jakarta) melalui Syarikat Hindia Timur yang berpusat di Indonesia bagi membantu proses perkembangan ekonomi dan pertukangan di Melaka.¹⁵ Masyarakat Cina yang bermigrasi ini mula memperkenalkan seni bina Cina dalam pertukangan mereka.¹⁶ Lantaran itu, seni bina masjid mula berkembang pesat.¹⁷ Kemahiran pertukangan Cina juga turut mempengaruhi pembentukan kaedah pembinaan dan seni bina asli¹⁸ di Melaka pada abad ke 18.¹⁹

⁹ Ken Yeang, (1992), p. 119

¹⁰ Shellabear. W.G, *Sejarah Melayu*, (Kuala Lumpur: Oford Universiti Press, 1967), 124, 127, 238

¹¹ Rombongan yang datang bersama puteri Cina tersebut kebanyaknya menetap di kawasan bukit China dan menetap di sepanjang sungai melintasi kubu kota A Famosa. Di bawah pemerintahan Portugis, masyarakat Cina menetap di kawasan Tengkeria. Selain daripada masyarakat Cina dari Fukien, pedagang-pedagang asing yang bukan berbangsa Cina juga turut menetap di kawasan tersebut. Bukti penempatan masyarakat Cina ini boleh disahkan lagi dengan nama tempat yang dinamakan di atas nama Cina seperti Parit China dan Gate of the Chinese. (Sila lihat Moorehead, F.J, (1957), *A History of Malaya and Her Neighbours*, Longmans, Green: london, p. 125)

¹² Aktiviti pembangunan oleh masyarakat Cina tidak begitu pesat pada peringkat awalnya sehingga kedatangan British ke Melaka. Oleh itu kesan pengaruh pertukangan Cina ini jelas boleh dilihat melalui dua fasa utama iaitu sebelum kedatangan British dan selepas penjajahan British. (Sila lihat Kohl, David G, *ibid*, p. 3)

¹³ Hamka, (1980), *Sejarah Umat Islam*, Pustaka Antara: Kuala Lumpur, h. 447

¹⁴ Andaya Barbara Watson, (1983), *A History of Malaysia*, United Kingdom: MacMilan, p. 207

¹⁵ Hoyt, Sarnia Hayes, (1996), *Old Mallaca*, Oxford University Press: London, p. 24

¹⁶ Pengaruh seni bina Cina bukan sahaja dapat dilihat pada masjid-masjid Melaka bahkan masyarakat ini telah memberikan sumbangan yang besar bagi membantu proses pembangunan di negeri tersebut. Di antara usaha dan pengelibatan mereka dalam pembinaan adalah seperti pembinaan rumah kedai, teres, rumah ibadat bukan Islam dan masjid. (Sila lihat E.J.Seow, (1983), *Melakan Architecture*, Material Phamplet, p. 776)

¹⁷ Slametmuljana, (1976), *A Story of Majapahit*, Singapore: Singapore University Press, p. 246

¹⁸ Seni bina asli adalah seni bina tradisional yang dihasilkan oleh penduduk tempatan dengan kreativiti sendiri dengan menggunakan bahan binaan yang berada di sekeliling tanpa memasukkan sebarang elemen asing dalam reka bentuk bangunan yang didirikan.

¹⁹ Ezrin Arbi, (1975), *Sejarah dan Perkembangan Senibina di Malaysia*, Kuala Lumpur: Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan, h. 5

Komponen-komponen yang diperkenalkan seperti mahkota atap, sulur bayur dan pintu gerbang sangat unik dan mudah untuk dikenalpasti.²⁰ Pada kebiasaanya para tukang yang terlibat dengan pembinaan ini akan memperkenalkan sesuatu bentuk binaan yang baru dan bentuk tersebut diasimilasikan dengan seni bina tradisional. Tukang-tukang Cina ini berperanan dalam pembinaan rumah ibadat dan reka bentuk bangunan ini diadaptasi daripada peninggalan bangunan yang terdapat di Selatan China sewaktu zaman Dinasti Ch'ing.²¹

Di antara pembaharuan yang diperkenalkan adalah penggunaan jubin seramik menggantikan bumbung yang diperbuat daripada daun kelapa digantikan dengan penggunaan jubin seramik, bata dan mastaka sebagai mahkota atap bagi menghiasi puncak masjid menggantikan siling. Menara juga turut diperkenalkan sebagai salah satu ciri terpenting dalam binaan masjid.²² Jumlah penduduk Cina di Melaka menjadi bertambah pesat dan peranan mereka juga sangat penting dalam aktiviti pembangunan sewaktu Melaka berada di bawah takluk jajahan Belanda.²³ Kehadiran bangsa ini di Melaka sangat dialu-alukan oleh pihak Belanda dan kemahiran mereka turut diiktiraf.²⁴ Kemahiran orang Cina ini dipandang begitu tinggi sehingga seorang pemimpin Melayu telah menghantar surat kepada gabenor Inggeris bagi meminta beberapa orang tukang Cina untuk membantu mengukir batu nisan diraja.²⁵

Bumbung Meru

Seni bina masjid Melaka mempunyai gaya rekaan seperti masjid-masjid yang terdapat di Nusantara ini telah mula wujud beberapa abad sejak kedatangan Islam di rantau ini lagi.²⁶ Terdapat beberapa reka bentuk masjid yang boleh dilihat bermula dari kedatangan Islam sehingga ke zaman penjajahan. Namun demikian, reka bentuk ‘Melakan style’ lebih ketara berbanding dengan reka bentuk masjid yang lain.²⁷

Masjid-masjid Melaka memiliki komponen atap dengan pola dasar segitiga dan disusun secara bertahap. Bentuk tersebut dikenali dengan bentuk atap bersusun tumpang, jumlah susunan atap terdiri daripada tiga

²⁰ Kohl, David G, *Malaysia's Architectural Heritage: Identification Appreciation and Preservation*, International Conference on Urban Conservation & Planning (23-24 Jun 1986: Pulau Pinang), p. 2-3

²¹ Kohl, David G, (1978), *Chinese Architecture in the Strait Settlements and Western Malaya*, Comparative Asian Study: Hong Kong, p. 114

²² Ezrin Arbi, *op.,cit*, h. 3

²³ Menurut Isabela Bird sewaktu lawatan beliau ke Melaka, masyarakat Cina adalah golongan yang memonopoli bandar Melaka Tengah ataupun pusat pentadbiran pada ketika itu. Beliau mengibaratkan bandar tersebut seperti bandar orang Cina. Mereka juga turut mememonopoli perdagangan dan memiliki taraf kehidupan yang agak tinggi berbanding dengan orang Melayu. Masyarakat Melayu menetap di kawasan luar bandar atau kampung, setiap kawasan kampung tersebut terdapat masjid bagi digunakan untuk aktiviti ibadat. Kebanyakan orang Melayu bekerja untuk menyara diri dan keluarga sahaja. Antara pekerjaan yang dilakukan adalah seperti memburu, menangkap ikan, bersawah padi dan bercucuk tanam. Manakala kaum wanita pula mengayam bakul dengan menggunakan daun daripada pokok kelapa sawit. Kehidupan mereka sangat sederhana dan banyak mengikut ajarah al-quran. (Sila lihat Isabela Bird, (2010), *The Golden Chersonese*, Singapore: Moonson, p. 129-134)

²⁴ Hoyt, Sarnia Hayes, (1996), *Old Mallaca*, Oxford University Press: London, p. 24

²⁵ Andaya Barbara Watson, (1983), *A History of Malaysia*, United Kingdom: MacMilan, p. 210

²⁶ Abdul Halim Nasir, (1979), *Masjid-masjid di Nusantara*, Bangi: UKM, h. 61

²⁷ Binaan masjid yang berbentuk asal boleh dilihat secara nyata pada awal kedatangan Islam ke Kepulauan Melayu. Itulah bentuk masjid yang pertama diperkenalkan di samping terdapat binaan masjid yang menyerupai rumah berbumbung panjang dan gaya ini terus digunakan sehingga kedatangan penjajah. Bentuk seni bina yang kebiasaanya dapat dilihat ialah pengaruh yang di bawa dari Barat dan dikategorikan sebagai bentuk Islam klasik. Bentuk-bentuk tersebut merangkumi kubah, lengkungan dan menara yang dipercayai berasal daripada Moghul dan Bengal. Bentuk-bentuk binaan seperti ini mula diserap masuk ke Asia Tenggara sejak abad ke 19 selepas Inggeris merampas tumpuk pemerintahan dari Belanda. (Sila lihat Abdul Halim Nasir, (1995), *Seni Bina Masjid di Dunia Melayu-Nusantara*, UKM: Bangi, h. 124)

tahap dan tahap yang terakhir disokong oleh tiang seri. Bahagian paling atas masjid-masjid ini berbentuk piramid dan bahagian pada puncak atap ini bersudut memusat²⁸

Selain disebut sebagai atap tumpang reka bentuk masjid yang terdapat di Melaka ini juga disebut sebagai masjid berbumbung piramid.²⁹ Masjid Vernakular di kepulauan Melayu amnya dan Melaka khususnya mempunyai binaan yang lebih mirip kepada bumbung berbentuk piramid. Bentuk bumbung piramid yang disusun dalam keadaan berperingkat ini juga dikenali sebagai masjid berbumbung *meru*.³⁰

Teori yang dipelopori oleh Graaf (2004) dan Lombard (1996), mereka mendakwa binaan bumbung bertingkat ini adalah daripada pengaruh Cina yang kuat pada masjid-masjid kuno di Jawa kerana atapnya yang berbentuk pagoda. Bukti yang boleh dikaitkan dengan teori ini adalah ramai pedagang-pedagang Cina yang dominan menetap di pantai Utara Jawa sambil menyebarkan ajaran Islam.³¹

Menurut Slametmuljana, ciri-ciri masjid berbumbung meru ini sebenarnya diambil daripada pertukangan China dan Jepun. Gaya reka bentuk bumbung ini tidak diketahui di Timur Tengah. Oleh kerana Islam tidak berkembang secara meluas di Jepun, beliau berpendapat reka bentuk ini datang sepenuhnya dari China.³² Boyd berpandangan gaya dan reka bentuk bumbung meru masjid ini dikatakan diambil daripada seni bina yang dipraktikkan sewaktu zaman Dinasti Ming.³³ Hasil penghijrahan masyarakat Cina ke Asia Tenggara telah membawa bersama reka bentuk bumbung meru ini dengan sedikit pengubahsuaian agar sesuai dengan persekitaran.³⁴

Penggunaan reka bentuk bumbung China telah digunakan hampir 2000 tahun dan pengaruh reka bentuk bumbung ini telah tersebar luas ke serata negara.³⁵ Tempoh ini merupakan jangka masa yang sangat panjang kerana tamadun China adalah di antara tamadun yang tertua dunia. Terdapat lima jenis reka bentuk bumbung yang utama di China iaitu bumbung panjang, bumbung lima (*mu tien*), campuran bumbung panjang dan bumbung lima (*hsuan shan*) dan bumbung piramid (*tsuan tsien*).³⁶ Setiap daripada lima jenis bumbung ini pasti dihiasi dengan sulur buyur dan mahkota atap. Apabila kelima-lima jenis

---

²⁸ Kedudukan atap masjid yang berbentuk piramid juga dianggap sebagai simbol laluan “Roh” yang berpunca dari atas puncak (teratas) bahagian ‘kubah’ memberikan simbol Kesatuan (tauhid) yang dilihat sebagai menurun dan meluas atau dilihat sebagai menaik dan mengucup, kedua-dua keadaan mengarah kepada “kesatuan”. (Sila lihat Ardalan, N, Bakhtiar, L. (1973) *The Sence of Unity Chicago*: University of Chicago press: Chicago, h. 75)

²⁹ Menurut Mastor Surat, bumbung meru tradisional masjid-masjid di Malaysia mempunyai empat jenis yang utama iaitu masjid yang berbumbung meru atau bumbung berlapis tiga. Contoh yang boleh dilihat ialah pada masjid Kampung Laut. Jenis yang kedua ialah masjid bumbung berlapis dua seperti Masjid Papan. Jenis yang ketiga ialah masjid dengan bumbung memanjang seperti Masjid Langgar dan Masjid Kedai Mulong.

³⁰ Secara umumnya bumbung berbentuk piramid juga dikenali sebagai masjid berbumbung *tajug* di Indonesia atau bumbung *meru* yang boleh dilihat di Malaysia dan Indonesia. Masjid seperti ini biasanya mempunyai dua, tiga, lima atau tujuh lapisan bumbung tetapi di Malaysia hanya boleh dilihat tiga dan lapisan bumbung sahaja. Salah satu masjid di Malaysia yang boleh dilihat sehingga ke hari ini ialah Masjid Kampung Laut. Masjid ini dibina secara sepenuhnya dengan menggunakan kayu dan merupakan masjid yang tertua di Malaysia. Terdapat pandangan yang megatakan Masjid Kampung Laut lebih tua berbanding Masjid Agung Demak yang terletak di Jawa.

³¹ Handinoto, Samuel Hartono, *Pengaruh Pertukangan Cina Pada Bangunan Mesjid Kuno di Jawa Abad 15-16* dlm Dimensi Teknik Arsitektur Vol 35. 35, No. 1, Juli 2007:23-40, h. 31

³² Slametmuljana, (1976), *A Story of Majapahit*, Singapore: Singapore University Press, p. 245

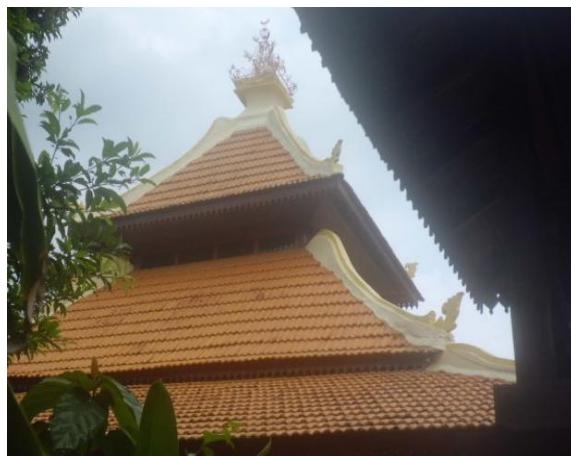
³³ Su, Gin-Djih, (1908), *Chinese Architecture : Past and Comtemporary*, Hong Kong: Sin Poh Amalgamated, p. 38

³⁴ Boyd, A, (1962), *Chinese Architecture and Town Planning*, London: University of Chicago Press, p. 35

³⁵ Zulkifli Hanafi, (1985), *Kompedium Sejarah Seni Bina Timur*, Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia, h. 98

³⁶ Zulkifli Hanafi, *ibid*, h. 99

bumbung ini diperkenalkan di Alam Melayu oleh masyarakat Cina, kesemuanya diubahsuai mengikut kesesuaian dan penerimaan masyarakat di Alam Melayu Melaka khususnya. Bumbung piramid digunakan untuk pembinaan masjid ‘*Melaka style*’ manakala reka bentuk bumbung yang lain diguna untuk membina rumah ibadat dan bangunan tradisional Cina. Penggunaan reka bentuk bumbung-bumbung ini kemudian disebarluaskan di kawasan-kawasan yang berdekatan seperti di Jepun, Korea dan Taiwan. Oleh itu, jangka masa 2000 tahun sudah tentu menjadi bukti bahawa pengaruh reka bentuk bumbung meru atau bumbung piramid ini didatangkan khas dari China terutamanya sewaktu pelayaran Cheng Ho.

Bumbung meru masjid Kg. Duyong Melaka³⁷

Sulur Bayur

Ciri-ciri dan bentuk sulur bayur yang terdapat di masjid-masjid negeri Melaka menunjukkan pengaruh daripada reka bentuk Cina berdasarkan kepada teori yang mengatakan bentuk ini diambil daripada reka bentuk khemah masyarakat kuno Tartar yang mengamalkan hidup secara nomad.³⁸ Menurut Lamprey, bentuk dan ukiran pada bumbung tersebut dihasilkan melalui ilham daripada pohon cemara yang menggambarkan kesungguhan, keharmonian dan kecantikan persekitaran semula jadi.³⁹ Needham berpandangan bahawa lengkungan tersebut adalah ilham daripada agama Buddha sendiri.⁴⁰ Pada kebiasaanya reka bentuk dan corak sulur buyur yang terdapat di Selatan China boleh dibahagikan kepada tiga bentuk. Pertama, perabung utama yang berakhir dengan lengkungan, kedua, perabung utama yang berakhir dengan hiasan geometri atau ukiran naga dan yang ketiga adalah perabung yang berakhir dengan patung seramik.⁴¹ Di Melaka kebanyakannya sulur buyur berada dalam bentuk kategori satu dan dua.

Hiasan pada hujung perabung atau sulur bayur ini telah bermula sejak dari zaman kerajaan Dinasti Ming dan Qing lagi. Kebanyakan kawasan yang menggunakan hiasan pada hujung perabung ini adalah mereka yang datang dari daerah Guangdong dan Fujian. Hiasan ini mula berkembang dan dihasilkan dalam banyak corak dan bentuk. Antaranya ialah haiwan, burung, bunga, ikan, serangga dan dewa-dewi yang dibuat dengan menggunakan mortar, marmar dan cip porselein.⁴²

³⁷ Kajian lapangan penulis pada 10-16 Januari 2012

³⁸ Kohl, David G. (1978), *Chinese Architecture in the Strait Settlements and Western Malaya*, Comperative Asian Study: Hong Kong, p. 114

³⁹ Lamprey, M.B. (1867), “On Chinese Architecture” in RIBA, p. 164

⁴⁰ Edkins, J. (1980), “Chinese Architecture” in JNCBRAS, vol. Xxiv, p. 260

⁴¹ So-Mui Ma, In Search of Cultural Identity: *Roof Decorations on Vernacular Architecture in Hong Kong*, Hong Kong Institute of Education, p. 7

⁴² So-Mui Ma,*ibid*, p. 7

Gambar di atas adalah merupakan sulur buyur yang pada kebiasaanya dapat dilihat pada masjid-masjid yang mempunyai bumbung yang berbentuk meru. Sulur buyur ini adalah berbentuk kepala ayam yang sedang berkокok. Hiasan ayam berkокok seringkali menghiasi perabung dan sulur buyur bangunan-bangunan tradisional di negeri China.⁴³ (Masjid Bukit Piatus, Melaka)⁴⁴

Mahkota Atap

Hiasan pada puncak bumbung masjid lebih dikenali sebagai mahkota atap dan pada kebiasaanya mahkota atap diperbuat daripada seramik. Selain diketahui sebagai mahkota atap, ianya juga dikenali dengan mustoka dan puncak.⁴⁵ Masyarakat Kelantan memanggilnya sebagai buah buton manakala bagi masyarakat Terengganu ianya dipanggil sebagai buah gutong.⁴⁶ Hiasan ini hanya boleh didapatkan pada masjid Nusantara dan di China sahaja.⁴⁷ Mahkota atap pada kebiasaanya juga boleh didapatkan pada puncak masjid-masjid yang terdapat di Melaka.⁴⁸ Hiasan mustoka atau mahkota atap ini dikatakan menerima pengaruh dari wilayah Canton dan Fukien, negara China.⁴⁹ Pengaruh Cina (Buddha) kelihatan lebih ketara bentuk fizikalnya pada mahkota atap yang boleh didapatkan di masjid-masjid di Melaka, misalnya masjid Kampung Hulu. Pembuatan mahkota atap daripada seramik menonjolkan kemewahan kerana seramik⁵⁰ adalah

⁴³ So Mui Ma, *ibid*, p. 13

⁴⁴ Kajian lapangan penulis pada 10-16 Januari 2012

⁴⁵ Mohd SabrizaaAbd Rashid, *Evolusi Bentuk dan Makna ragam Hias dalam Seni Bina Tradisional Melayu*, UiTM: Perak, h. 5

⁴⁶ Tukang-tukang Melayu memanggilnya sebagai buah buton atau gutong kerana bentuknya yang hampir menyerupai spesis buah iaitu putat laut atau secara saintifiknya Barringtonia Asiatica. (Sila lihat Mohd SabrizaaAbd Rashid, *Evolusi Bentuk dan Makna ragam Hias dalam Seni Bina Tradisional Melayu*, UiTM: Perak, h. 5)

⁴⁷ Mahkota atap berasal dari China dan diperkenalkan di Nusantara. Oleh demikian, mahkota atap ini boleh didapatkan di China dan negara lain yang terdapat di Nusantara.

⁴⁸ S Vlatseas, (1990), *A History of Malaysian Architecture*, Longman Singapore Publisher: Singapore, p, 46

⁴⁹ Kohl, David G, (1978), *Chinese Architecture in the Strait Settlements and Western Malaya*, University of Hong Kong: Hong Kong, p. 82

⁵⁰ Seramik sangat sinonim dengan masyarakat Cina, negara China adalah merupakan pengeluar terbesar seramik di dunia. Perusahaan pembuatan seramik ini telah mula berlaku sejak zaman Neolitik iaitu di lembah sungai Kuning. Perkembangan seni seramik di China bertambah pesat sewaktu zaman Dinasti Tang dan berlaku pengeksportan seramik Cina ini ke negara-negara luar seperti Afrika, Jepun, negara di Timur Tengah dan Asia Tenggara. Seramik Cina ini memberi pengaruh yang sangat besar kepada dunia sehingga pembuatan seramik di Timur Tengah juga dirujuk kepada China. (Sila lihat B.Bronson, (1996), *Chinese and Middle Eastern Trade in Southern Thailand during 9th century AD* dlm Ancient Trades and Cultures Contacts in Southeast Asia, Amara Sristuchat, h. 181-200)

barang yang sangat berharga di samping memiliki daya tarikannya yang tersendiri kerana keistemewaanya pada waktu tersebut.⁵¹

Setiap rekaan mahkota atap ini mempunyai bentuk yang tersendiri ada terdapat mahkota atap yang memiliki hiasan setingkat dan ada yang mempunyai sehingga lima tingkat hiasan seperti yang boleh dilihat pada Masjid Tanjung Keling. Selain itu, mahkota atap memiliki daya ketahanan yang tinggi dan mampu bertahan dalam tempoh yang sangat lama seperti mahkota atap masjid Kampung Keling yang masih teguh selama 266 tahun. Mahkota atap yang diperbuat daripada seramik ini juga mampu bertahan daripada hawa panas dan air hujan kerana telah mengalami proses pembakaran tinggi.⁵² Sampai saat ini seramik-seramik pada mahkota atap tersebut masih teguh berada diatas puncak bumbung masjid. Seramik porselin China pada zaman dahulu merupakan barang mewah dan berharga yang menjadi kebanggan tersendiri bagi pemiliknya, sehingga hanya ditemukan pada tempat-tempat tertentu.⁵³

Penggunaan seramik Cina pada puncak mustoka atau mahkota atap masjid akan menonjolkan penampilan masjid sebagai bangunan ibadat yang suci dan memiliki daya tarikannya yang tersendiri. Menurut pandangan Abdul Rochim “porselin Cina merupakan barang yang mahal harganya serta dapat melahirkan kemegahan pada bangunan masjid.⁵⁴ Keistemewaan mahkota atap ini jelas pada bentuknya seperti bentuk stupa. Motif yang sering digunakan ialah sulur daun dan kelopak teratai. Bentuk mahkota atap di Melaka juga seperti piramid yang mana ianya bersaiz besar di bahagian bawah dan semakin mengecil dibahagian atas sehingga ke puncaknya. Keistemewaan mahkota atap jelas kelihatan pada coraknya yang menarik serta bahan buatannya yang mahal dan dapat bertahan lama. Ada di antara mahkota atap ini diperbuat daripada tembaga seperti terdapat pada masjid Kg. Duyong dan ada juga yang diperbuat daripada batu karang seperti yang boleh dilihat pada mustoka masjid Besar Serkam Tengah. Batu karang ini diambil dari laut dan diukir sehingga menghasilkan satu nilai kesenian yang tinggi.⁵⁵

Mustoka Masjid Kg. Duyong Melaka yang diperbuat daripada tembaga⁵⁶

⁵¹ Abdul Rochim, (1983), *Mesjid dalam Arsitektur Nasional Indonesia*, Angkasa Bandung: Bandung, h. 74

⁵² Penghasilan mahkota atap ini dilakukan mengikut beberapa tahap bagi mendapatkan kesan yang baik serta mampu bertahan lebih lama walaupun dibadai cuaca yang tidak menentu. Antara proses yang mempu memberi daya ketahanan yang tinggi ini adalah dengan membakar material dalam suhu yang tinggi bagi memastikan acuan lebuh kukuh dan tidak mudah rosak atau pecah..

⁵³ Abdul Rochim, (1983), *Mesjid dalam Arsitektur Nasional Indonesia*, Angkasa Bandung: Bandung, h. 74

⁵⁴ Abdul Rochim, h. 75-76

⁵⁵ Abdullah Mohamed, (1978), *Bentuk-bentuk Bangunan Masjid kunci Memahami Kebudayaan Melayu*, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan: Kuala Lumpur, h. 34

⁵⁶ Kajian lapangan penulis pada 10-16 Januari 2012

Kesimpulan

Persahabatan yang berlaku di antara kerajaan China dan kerajaan Melayu Melaka adalah merupakan hubungan dua hala yang menjadi tinggalan sejarah yang besar kerana memberi kesan daripada aspek politik, ekonomi, kebudayaan dan kesenian. Hubungan mesra di antara dua kuasa besar ini telah menyebabkan berlakunya asimilasi dan pertukaran dua budaya yang unik dan berbeza. Masyarakat Cina yang datang berhijrah ke Asia Tenggara amnya dan Melaka khususnya membawa bersama mereka pelbagai bentuk budaya yang merangkumi kegiatan hidup, sikap, kebudayaan, ekonomi dan tidak ketinggalan kesenian. Masyarakat Cina telah memainkan peranan yang besar dalam bidang pertukangan sama ada pertukangan masjid atau bangunan ibadat Cina dan bangunan tradisional Cina di Melaka. Penghijrahan masyarakat Cina ke Semenanjung amnya dan Melaka khususnya telah membawa bersama mereka warisan seni bina Cina.⁵⁷ Oleh itu, masyarakat Cina sangat memainkan peranan penting dalam pembinaan masjid yang terdapat di tengah bandar Melaka dan prototaip bangunan masjid yang dibina kemudianya di kawasan-kawasan luar bandar adalah mengikut kepada bangunan masjid yang terdapat di bandar Melaka Tengah ini. Kewujudan satu bentuk gaya yang menarik ini dinamakan gaya Melaka.⁵⁸

Kesan tinggalan ini jelas menunjukkan bahawa agama Islam bersifat universal dan boleh diterima menjadi sebahagian daripada kehidupan umat Islam selagi mana tidak melanggar syarak. Warisan yang ditinggalkan menjadi bukti bahawa masyarakat Melayu adalah bangsa yang bersifat terbuka dan mudah menerima kemasukan budaya asing dalam kehidupan mereka.

Rujukan

- Abdul Halim Nasir, (1995), *Seni Bina Masjid di Dunia Melayu-Nusantara*, UKM: Bangi
- Abdul Rochim, (1983), *Mesjid dalam Arsitektur Nasional Indonesia*, Angkasa Bandung: Bandung
- Abdullah Mohamed, (1978), *Bentuk-bentuk Bangunan Masjid kunci Memahami Kebudayaan Melayu*, Kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan: Kuala Lumpur
- Andaya Barbara Watson, (1983), *A History of Malaysia*, United Kingdom: MacMilan,
- Ardalan, N, Bakhtiar, L. (1973) *The Sence of Unity Chicago*: University of Chicago press: Chicago
- Boyd, A, (1962), *Chinese Architecture and Town Planning*, London: University of Chicago Press
- Edkins, J. (1980), “*Chinese Architecture*” in JNCBRAS, vol. Xxiv
- Ezrin Arbi, (1975), *Sejarah Perkembangan Senibina di Malaysia*, kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan,

---

⁵⁷ Melaka adalah merupakan negeri pertama yang menerima pengaruh seni bina Cina bahkan bangunan yang berunsurkan Cina juga pertama kali dibina di negeri tersebut. (Sila lihat Kohl, David G, (1978), *Chinese Architecture in the Strait Settlements and Western Malaya*, Comperative Asian Study: Hong Kong, p. 117)

⁵⁸ Ezrin Arbi, (1975), *Sejarah Perkembangan Senibina di Malaysia*, kementerian Kebudayaan Belia dan Sukan, 11

Hamka, (1980), *Sejarah Umat Islam*, Pustaka Antara: Kuala Lumpur

Handinoto, Samuel Hartono, *Pengaruh Pertukangan Cina Pada Bangunan Mesjid Kuno di Jawa Abad 15-16 dlm Dimensi Teknik Arsitektur* Vol 35. 35, No. 1, Juli 2007:23-40

Hoyt, Sarnia Hayes, (1996), *Old Mallaca*, Oxford University Press: London,

Isabela Bird, (2010), *The Golden Chersonese*, Singapore: Moonson

Kohl, David G, (1978), *Chinese Architecture in the Strait Settlements and Western Malaya*, University of Hong Kong: Hong Kong

Lamprey, M.B, (1867), “*On Chinese Architecture*” in RIBA

Mohd Sabrizaa Abd Rashid, *Evolusi Bentuk dan Makna ragam Hias dalam Seni Bina Tradisional Melayu*, UiTM: Perak

Mohd Zhamri Nizar, (2007), *Sinkretisme Budaya dalam Seni Bina masjid Terawal di Asia Tenggara*, Jurnal Seni Persembahan, Pusat kebudayaan Universiti Malaya, Jilid 7

Moorehead, F.J, (1957), *A History of Malaya and Her Neighbours*, Longmans, Green: London

S Vlatseas, (1990), *A History of Malaysian Architecture*, Longman Singapore Publisher: Singapore

Slametmuljana, (1976), *A Story of Majapahit*, Singapore: Singapore University Press

So-Mui Ma, In Search of Cultural Identity: *Roof Decorations on Vernacular Architecture in Hong Kong*, Hong Kong Institute of Education

Su, Gin-Djih, (1908), *Chinese Architecture : Past and Comtemporary*, Hong Kong: Sin Poh Amalgamated

Sumanto Al-Qurtuby, (2003), *Arus Cina Islam Jawa*, Jogjakarta: Inspeal Ahimsakarya

Zulkifli Hanafi, (1985), *Kompedium Sejarah Seni Bina Timur*, Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia